

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.8.2023.158-180>
УДК 75.025.4(477.43)"17/18"

Наталія Олексіївна УРСУ,
доктор мистецтвознавства, професор,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна,
e-mail: ursu@kpnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-2660-2144

РЕСТАВРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У МИСТЕЦЬКОМУ ЖИТТІ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ XVIII-XIX ст.

Анотація. Стаття присвячена розгляду деяких реставраційних процесів, що відбувалися у житті пам'яток архітектури, скульптури та живопису, як джерела культурного життя Кам'янеччини XVIII-XIX ст., і має на меті висвітлити реставраційну складову певних об'єктів в історичному і культурному контексті. Актуальність піднятої у статті теми демонструє, що вперше реставраційна складова мистецької спадщини Кам'янеччини XVIII-XIX ст. піддана розгляду як інформаційне джерело культурно-мистецького життя краю. У статті розглянуті конкретні приклади ревіталізаційних процесів у мистецькому житті регіону з метою привернути увагу науковців до більш глибоких досліджень цього явища. Висвітлені обрані для аналізу живописні композиції як знакова інформаційна складова процесу розвитку культури і мистецтва регіону.

Спираючись на фонди і архіви, автор подає імена видатних бенефакторів, що офірували значні кошти на реставрацію творів мистецтва на землях краю. Подаються

імена авторів архітектурних пам'яток, монументальних розписів, творів станкового живопису. Згадуються видатні діячі культури західноєвропейського мистецтва, архітектори, живописці та їх твори, що віддзеркалювали ситуацію в мистецтві і культурі краю. Аналізуються архівні джерела, що містять відомості про знахідки і реставраційні заходи щодо творів мистецтва. Констатуються активні міжнародні зв'язки представників інтелігенції регіону, що впливали на розвиток загальноєвропейських тенденцій у культурно-мистецькому середовищі Кам'яниччини. Піддані аналізу деякі реставровані об'єкти зодчества, а також малярства з зображеннями видатних представників інтелігенції на цих теренах. Особлива увага сконцентрована на прикладах портретів та їх реставрації, яка набуває аналітичної заглибленості, провадить до естетичного усвідомлення образу та починає розвиватись як самостійний напрямок у збереженні творів.

Ключові слова: реставрація, сакральна архітектура, мистецтво, творча спадщина, Кам'яниччина, портрет, живопис.

Вступ. Твори мистецтва представляють високу історичну та культурну цінність, але вони, на жаль, не вічні. Всі мистецькі об'єкти, незалежно від року їх створення та автора, мають тенденцію до старіння – з часом архітектура руйнується, картини псуються, фарби втрачають свій лоск, основа стає нееластичною. Ці недоліки не тільки видозмінюють зовнішній вигляд пам'яток, а й загрожують повною втратою ціннісних якостей об'єкта. Іноді пам'ятки зазнають актів вандалізму, подекуди пошкоджуються під час кримінальних дій – навмисного руйнування або крадіжок. Без реставрації жодні культурно-мистецькі пам'ятки вже не обходяться.

Постановка проблеми. Не підлягає сумнівам той факт, що реставраційні заходи є надзвичайно актуальною складовою мистецьких процесів і заслуговують на безперечну увагу дослідників. Нерідко вони є прерогативою вузької спеціалізації реставраторів-практиків і не висвітлюються належним чином. Обмаль реставраційних центрів в Україні має обмежену кількість справжніх дослідників. Водночас, гостро постає проблема збереження старовинних пам'яток на території сучасної України, де, внаслідок складної економічної ситуації, безліч об'єктів перебувають у край занедбаному стані. Завдяки ініціативам регіонального місцевого керівництва та громадських організацій, а також науковців, меценатів і реставраторів, деколи вдається попередити цілковите зникнення зразків мистецтва шляхом проведення консерваційних і реставраційних робіт. Зокрема, окремої уваги, у рамках зазначеної проблематики, заслуговують твори малярства XVIII-XIX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом вчені в регіоні все частіше піднімають проблеми збереження культурної спадщини поколінь. Так, 27 травня 2021 р. відбулась Всеукраїнська науково-практична онлайн конференція з міжнародною участю «Пам'ятки культури польської спільноти в Україні: проблеми і перспективи збереження» [3]. Збірник матеріалів конференції вміщує праці, присвячені проблемам і перспективам збереження пам'яток культури польської спільноти в Україні. Українська історико-мистецька спадщина в контексті генези європейської культури розглядається у поданих статтях комплексно, системно, хронологічно та висвітлюється у своєму стилістичному, конфесійному та регіональному розмаїтті. Питання дослідження, реставрації, збереження та

популяризації об'єктів архітектури, скульптури, живопису, графіки тощо підняті в матеріалах конференції на рівні сучасної соціально-культурної проблематики. Окреслено виключну вагомість проаналізованих пам'яток мистецтва для сучасного краєзнавства, мистецтвознавства, реставраційної справи, туристичної галузі. Заслужують на увагу розвідки А. Задорожняка, І. Западєнка, Л. Овчаренко [3], В. Фенцура, С. Шпаковського та ін. Проте, мало уваги приділяється збереженню творів малярства, адже живописні композиції художників нерідко несуть не лише естетичну насолоду та викликають інтерес як художні об'єкти, але й виступають певним джерелом, завдяки якому автор передає своєрідну інформацію про зображуване на полотні. На жаль, малярство на Кам'янецьчині дуже довгий час залишалось поза увагою науковців, мистецтвознавців та інших фахівців у царині художньої творчості. На шпальтах місцевих газет час від часу можна побачити популярні статті, переважно біографічного й загального характеру, присвячені ювілеям кам'янецьких митців. У тіні залишався великий пласт художньо-творчої діяльності поколінь художників регіону. Тому, актуальність піднятої у статті теми не викликає сумнівів, адже вперше реставраційна складова живописних полотен піддана розгляду як інформаційне джерело культурно-мистецького життя краю. Тому **мета статті** – розглянути конкретні приклади ревіталізаційних процесів у мистецькому житті регіону суто в історико-культурному контексті, привернути увагу науковців до більш глибоких досліджень цього явища, висвітлити обрані для аналізу живописні композиції як знакову інформаційну складову культури й мистецтва регіону.

Для виконання завдань розвідок використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження:

фактологічний демонструє виявлення і опрацювання візуального іконографічного матеріалу, аналітичний представлений аналізом наукової літератури з теми.

Виклад основного матеріалу. Стара частина Кам'янця-Подільського об'єднує значну кількість видатних пам'яток зодчества провідних епох і нуртів, кожна з яких інкорпорує в собі безліч мистецьких об'єктів різних видів та жанрів. Безперечно, кожна пам'ятка потребує свого часу ревіталізаційних і реставраційних заходів. З історичних джерел відомо, що з 1596 р. постійними покровителями кам'янецьких братів-проповідників стають деякі представники клану Потоцьких (герб Пилява), у сім'ї яких зберігалося оповідання: скільки орден домініканців буде суттєво підтриманий родиною Потоцьких, стільки часу всі гілки родини не зазнаватимуть злиднів та нещастя. Бенефактори, представники Потоцьких, допомогли відмурувати монастир і добудувати у 1596 р. до правої від входу нави костелу невелику купольну капличку Матері Божої Розарію, де розташували відому чудесами ікону Діви Марії. Турки, після підписання Карловицького миру, у 1699 р. відступили з Кам'янця і залишили усі храми, а серед них й домініканський, у зруйнованому стані. У 1699 р., коли турки залишили Кам'янець після 27-річного панування, домініканський костел переосвятили, очистили від перебування в ньому невірних. Ця подія відбулася 25 вересня [18, с. 264]. Лише у 1737 р., майже через 40 років, костел почали реставрувати, але, коли через три роки для цього забракло грошей, на допомогу знову прийшов представник родини Потоцьких, Тереховлянський староста – Міхал Франц, який видав кошти для закінчення реставрації [16, с. 35]. М.Ф. Потоцький (рис. 1), господар у Савинцях, Яруді та інших селах, був сином Юзефа Станіслава, Київського каштеляна і Елеонори Рейувни.

Славетний бенефактор взяв шлюб з Маріанною Контською, Краківською каштелянкою, з якою мав лише двох дочок [17, с. 80].

Джерела фондів фіксують, що цей добродій пожертвував великі кошти не лише у реставрацію чи побудову окремих частин храму, але прийняв на себе обов'язок ревіталізації всього костелу до дрібних деталей. Він фундував реставраційні роботи, які проводилися під наглядом тоді ще молодого, а з часом відомого зодчого, військового інженера, коменданта Кам'янець-Подільської фортеці, Яна де Вігте.

Відреставрований костел був насичений гербовою символікою свого добродійця: тимпан фронту містив ліпне рельєфне зображення героїзованого гербу родини Потоцьких (Пилява); центральною фігурою акротерія, зафіксованою ще до 1860 р., була постать Михайла Архангела, покровителя Міхала Потоцького [16, с. 37]. Ліворуч, на розі вулиці Домініканської, прибудовується двоповерховий коляторський (донаторський) будинок із трисхилим дахом для М. Потоцького, в якому цей добродій прожив кілька останніх років і помер 20 березня 1758 р. (був похований у крипті каплиці св. Домініка) [16, с. 37]. За такий внесок бенефактора у справу реставрації костелу в головній наві храму св. Миколая єпископа Міри, над турецькою казальницею (мімбаром) був розташований у спеціальній стуківій рамі великий живописний портрет Ф. М. Потоцького. Це парадний поясний портрет репрезентативного характеру, який представляє мецената, закутого у військові, але декоровані лати з оксамитовим червоним плащем. Плащ, вільно й примхливо накинутий на плечі Франца Міхала, тримається за допомогою інкрустованої фібули; на голові – майстерно укладена перука благородного сивого кольору. Глибокий погляд та

вираз обличчя більш характерні для психологічного портрету, ніж до парадного. На поясі розміщений напис із відомостями про особу; вгорі – герб роду – срібна Пилява. Відреставрований портрет невідомого автора дає повне уявлення про статус, місце у суспільстві, достаток, смаки, зайняття, характер діяльності видатного представника подільської шляхти (рис. 1).

Рис. 1. Портрет Франца Міхала Потоцького як донатора домініканського костелу св. Миколая у Кам'янці-Подільському (кольоровий). Автор невідомий.

Живописна діяльність на землях Кам'яниччини у XVII-XVIII ст. точилася, насамперед, у тиші монастирських келій і провадилася у певних обмежених напрямках: виконання розписів у техніках «buon fresco», «alfresco» і «secco», створення олійними і темперними фарбами вітварних композицій, образів і портретів, і дуже рідко, реставрація малярських робіт попередників.

Творчість представника XVIII ст., живописця-монументаліста, майстра станкового малярства, тринітарського ченця Йосифа Прахтля завжди викликала інтерес, адже це ще одна невивчена сторінка в історії сакрального мистецтва наших земель. Я. Хоппен посилається на єдине джерело, книжку молитов кс. І. Кжишковського, видану у Вільно у 1843 р., де є опис праць тринітарського ченця Йосифа від св. Терези на прізвище Прахтль (Прехтль) (1737-1799 рр.), що народився і здобув мистецьку освіту у Відні, у 1758 р. у Берестечку вступив до ордену тринітаріїв, помер у Браїлові у 1799 р. Збереглися згадки про його розписи у тринітарському костелі Браїлова, де він оздобив весь храм образами з позолотою, про кафедральний і тринітарський костели в Кам'янці, тринітарські храми у Берестечку і Боремлі [6, сс. 151-152]. Розписаний ним був також інтер'єр Луцького костелу Арх. Михайла та ап. Павла, освячений 1729 р. (у монастирі зберігалось до 30 робіт його пензля). У Кам'янець-Подільському кафедральному костелі чернець написав два великих образи: Пресвятої Трійці (не зберігся) та св. Йоана Непомука (знах. у фондах Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника: КПМЗ). Образ святого Йоана Непомука дочекався реставрації лише у 20-х рр. XXI ст.

XVII-XVIII ст. подарували нам кілька портретів відомих представників заможних родин, які вкладали гроші у покращення життя громади міста, активно сприяли побудові церков і споруд світського призначення. У сучасних мистецтвознавчих розвідках роль таких меценатів, переважно, штучно занижується. В кращому випадку побіжно згадується ім'я того чи іншого жертвувателя. Часто вони взагалі залишаються в тіні, хоча традиційно шляхетські родини виділяли великі кошти на

реставрацію, а деколи спорудження монастирських ансамблів і храмів. Отже, можна говорити про співучасть бенефакторів у процесі відбудови і створенні художньо-композиційного образу міста. Портрети відомих городян, як правило, були парадними. Ми бачимо людину в репрезентативній позі, у святковому вбранні, прикрашеному відповідним часу декором. На портретах часто розташовувався герб родини, а також сигнатура, що засвідчувала усі клейноди й титули портретованої особи. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника містить у фондах багато архівних видань, серед яких журнал «Нумізматично-

*Рис. 2. Портрет Франца Міхала Потоцького.
Знайдений на дзвіниці кафедрального костелу в Кам'янці-
Подільському. XVIII ст.*

археологічні відомості», Краківського видання (1907 р.) із публікацією кам'янецького фотохудожника Михайла Грейма (1828-1911 рр.). Стаття присвячена цікавій знахідці, яку пощастило виявити у 1907 р. настоятелю кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла у Кам'янці-Подільському, ксьондзу Петру Маньковському. На останньому поверсі вежі-дзвіниці при катедрі була знайдена пачка складених стопкою живописних композицій, намальованих олійними фарбами, щільно вкритих віковим пилом. «Після знесення полотен на подвір'я костелу і примітивного очищення...мітлою, їх, частково підданих знищенню, представили спеціалісту. Оказалося, що серед кільканадцяти полотен прекрасного живопису релігійного змісту були й портрети: 1) погруддя якогось кс. домініканця, з прекрасним виразним обличчям, але лихого пензля; 2) погруддя Михайла Потоцького (рис. 2) з написом на рококовому картуші: *Illustrissimus Exellentissimus Dominus MICHAEL FRANCISCUS in Murachwa & Savince de Złoty Potok POTOCKI Kapitaneus Trembovliensis Munificentissimus FUNDATOR noster Ad multos annos vivat DEUM precamur*» [5, с. 519].

Головною перлиною знахідки став (пізніше вже реставрований Михайлом Греймом) прекрасний портрет короля Августа II в натуральну величину, у парадній позі, озброєнні, декораціях і сапфіровому плащі, підбитому горностаями; права рука короля спочиває на жезлі, що спирається на пишно різьблене крісло, нижню частину якого закриває шолом з плюмажем з чорного пір'я і військові рукавички; ліва рука впирається у стегно, а поряд, на столі – королівські регалії: корона, яблуко й електорський меч (рис. 3). Внизу на картуші напис: – *POPULI AMOR – POST ECLYPSIM SOLIS PODOLIAE SERENISSIMO SUB NOMINE AUGUSTO – CAMENECUM*

AD 1699 DIE 20 SEPTEMBR. POLINIAE – RESTITUTUM. UTINAM NUNQUAM MORI...VIVAT PATRIA. POSUIT STANISLAUS HOSIUS...Розмір полотна 270x177 см» [5, с. 520].

Далі Грейм пише про напис на портреті, який свідчить, що полотно було привезено до Кам'янця єпископом Подільської дієцезії Станіславом Хозієм між 1721 та 1732 рр. Полотно не було зареєстроване в інвентарних книгах костелу, тому, Грейм висуває припущення, що образ вірогідно розміщувалося у залі суду міської Ратуші, або в резиденції комендантів фортеці до 1793 року, часу приходу російської влади. Як реставратора,

*Рис. 3. Портрет польського короля Августа II Міцного.
Знайдений на дзвіниці кафедрального костелу в
Кам'янці-Подільському*

Грейма зацікавив високий художній рівень виконання портрета Августа II Міцного. Він піддає аналізу можливість атрибуції портрета і схиляється до думки, що полотноналежить пензлю придворного художника династії Сасів, француза Людвіга Сильвестра (французький художник згаданий у Словнику польських художників Є. Раствецького). Судячи з тексту статті, погрудний портрет короля Августа II пензля Сильвестра Грейм має у власній колекції. Автор висуває припущення, що цей невідомий і неописаний у Раствецького портрет можна долучити до рідкісних і цінних праць Сильвестра, славетного живописця XVII ст., який перебував на той момент у Польщі.

Рис. 4. Портрет польського короля Августа II Міцного пензля французького художника Людвіга Сильвестра. XVIII ст.

приналежність або відношення портрета до грона творів Людвіга Сильвестра, бо аналогічні, дуже близькі до нього зображення підписані або атрибутовані як полотна з зображенням Августа II Міцного саме цього художника (рис. 4). Не виключно, що це могла бути дуже майстерно зроблена копія самого автора або художника дуже близького до нього.

Також факт знахідки живописних полотен розкриває у своїх спогадах Кам'янецький єпископ (1918-1926 рр.) П. Маньковський (1866-1933 рр.), який знав фотографа особисто під час попередньої служби настоятелем кафедрального костелу у Кам'янці з 1902 по 1911 рр. «Іншим полем організаційної діяльності було відновлення старих образів. Тут знову моїм помічником був пан Михайло Грейм, уже старець, у давніші часи – власник друкарні, а зараз ще володіючий власним, але вже занепадаючим фотографічним закладом. Водночас, він торгував антиками та образами, знався також на нумізматиці і дуже вміло розчищав і реставрував старе малярство. Велику кількість знищених і забруднених образів з костелу та цвинтарної каплиці привів у порядок, серед них також й одне велике полотно, яке серед іншого сміття було знайдено на дзвіниці. Допіру, після вмілого його очищення перед здивованими нашими очима показався прекрасний портрет Августа II у натуральну величину на повний зріст, здається пензля Лампі... Внизу розміщений був сильно знищений напис, який, однак, значною мірою нам вдалося відчитати; цей напис прославляв пам'ять повернення Кам'янця з-під влади турків під проводом Августа Міцного. Портрет колись висів у костелі над тронем єпископа...» [7, сс. 166-167]. Звичайно, говорити, що портрет міг бути пензля художника Лампі, було занадто сміливим припущенням. Перша версія

авторства, висловлена М. Греймом, є переконливішою і більш правдоподібною. Майстер художньої світлини добре знався на мистецтві живопису, про що свідчать численні фотографії живописних полотен, які дійшли до нас. Цінним джерелом можна вважати фотографічні зображення з полотен майстрів пензля, знайдені нами у фондах кабінету рисунків і гравюр Польської академії майстерності у Кракові, серед яких портрети князя Адама Чарторийського [9], Маріанни Мнішек [12], Адальберта Гумецького, Софії Ходкевич [10], короля Яна III Собеського [14], єпископа Інфляндського Юзефа Коссаковського [13], гетьмана Симона Коссаковського, Марії Слонецької, Теробовлянського старости Франца Міхала Потоцького [8], Белзького воєводи Теодора Потоцького [15], гетьмана коронного Вацлава Жевуського [8] та ін. Ці портрети – яскраве свідцтво життя поколінь донаторів, що щедре жертвували власні кошти на добродійність, а також дає уяву про їх смаки, статус у суспільстві та інші характеристики. Як правило, портрети бенефакторів висіли у храмах, які вони фундували. Так, портрети Стефана і Катерини Гумецьких, розташовані в костелі св. Миколая єпископа Міри, свідчать про досить вагому добродійну допомогу [1, с. 237а]. Родина Гумецьких і надалі підтримувала ченців. Син воєводи, коронний стольник Ігнатій Гумецький, побудував шпиталь при костелі і призначив фондуш на утримання кляштору [17, с. 228].

Поділля, зокрема Кам'янецьчина, викликали впродовж століть жваве зацікавлення в іноземних митців. Багато закордонних архітекторів, скульпторів, живописців залишили свій слід на Поділлі в середині й наприкінці XIX ст. Подільська природа, краєвиди приваблювали мандруючих художників. У цей час особливо цінували митців-професіоналів з Італії. На запрошення католицького

духовенства італійський митець Джованні Сампіні приїхав до Кам'янець-Подільського і упродовж 1853-1869 рр. розписав склепіння південної каплиці Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії кафедрального костелу св. апостолів Петра і Павла у техніці темперного живопису. Це були копії італійських майстрів Високого Відродження (XVI ст.). У спогадах А. Ролле [17, с. 215] і кам'янецького єпископа Петра Маньковського акцентується увага, що саме розписи склепіння були виконані Джованні Сампіні за мотивами видатного італійського митця Гвідо Рені. На стінах сюжетні композиції, запозичені у Корреджо (Антоніо Аллегрі). В стуккових, делікатно позолочених різьблених рамах, розмістилися образи Благовіщення та Різдва Христового [7, сс. 156, 166]. Фрески, які збереглися до наших часів, вирізняються впевненим рисунком динамічною композицією. В ніші зі східного боку розміщувалася велика статуя Лурдської Богоматері. Ці розписи збереглися до теперішнього часу і були реставровані. Сампіні на Поділлі був відомий також як портретист, який виконував на замовлення портрети заможних городян і місцевої шляхти, акцентуючи увагу на розмаїтому багатому одязі, майстерно передаючи фактуру матеріалів і коштовностей.

Деякі іноземні художники назавжди пов'язували своє життя з Поділлям. Наприклад, портретист італієць Матео Бачеллі (1769-1850) двадцять років прожив у Чорному Острові, де й помер [2, с. 4].

Великий інтерес до української тематики виявляли польські митці А. Гротгер, П. Гурський. Довгий час перебував і малював у регіоні, у Великих Чорнокозинцях, польський художник Юліуш Коссак (1824-1899 рр.) – майстерний аквареліст. Він із захопленням відтворював батальні історико-жанрові сцени з зображенням коней, пейзажі тощо. На Поділлі художник побував ще в с. Лишки,

де зробив малюнок для рельєфу кінного манежу. Відомим польським художником, який жив і працював на Кам'янецьчині був Леон Вичулковський (1852-1936 рр.). Живописець і графік, Вичулковський увійшов в історію польського й українського мистецтва. Він народився на Підляшші. Освіту отримав в художній школі у Варшаві, працював під керівництвом Яна Матейка. У 1895 р. став професором школи красних мистецтв у Кракові. Пейзажі та побутові картини, писані Вичулковським на українські мотиви, посідають чільне місце у його доробку. Це «Оранка на Україні», «Селяни», портрети селян із села Лишки у характерному для регіону вбранні. Ці портрети – свідоцтво побуту, різних сторін повсякденного та святкового життя звичайних мешканців села.

Дружні зв'язки Вичулковського з художником-ченцем, братом Альбертом, Адамом Хмельовським (1845-1916 рр.), які почалися в 60-х рр. ХІХ ст. в Академії мистецтв у Мюнхені та продовжилися на Поділлі, теж давали вагомі плоди і впливали на формування культурного життя краю. У 1876 р. Хмельовський видав невеликий трактат «Про суть мистецтва», в якому зазначає, що «...суть мистецтва – це душа, яка проявляє себе в стилі» [4, с. 17]. Видатний польський художник Станіслав Жуковський, проставлений живописними пейзажами на весь світ, у Кам'янці намалював кілька портретів, серед яких зберігся портрет кам'янецького каноніка, прекрасно написаний на полотні. З цього портрету можна почерпнути відомості про священицьке життя в регіоні. Канонік зображений у холодній гамі; він вдягнений у білу комжу, яку отці надягають для відправлення таїнства сповіді, тримає в руках бревіарій. Комжа, дорога на вигляд, тонкої роботи, прикрашена витонченим прозорим мереживом, свідчить про дар багатих офіродавців. Шляхетність образу

підкреслена вдумливим поглядом священника і красивими доглянутими руками з тонкими пальцями. Портрет реставрований у наші часи і зберігається у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Висновки. Декілька згаданих прізвищ відомих у світі митців констатують значний рівень інтересу до краю, а також виразно свідчать, що Кам'яничина знаходилась у вирі мистецьких подій, вбираючи досвід кращих закордонних художніх осередків. Європейські зв'язки були результативними і корисними як для українських митців, що засвоювали нові віяння у мистецтві, так і для іноземних художників, які відвідували Україну. Новий художній досвід малярства та його реставрації поєднувався з місцевим колоритом, що створювало благодатну основу для подальшого розвитку мистецтва.

Серед подільських добродійців, які запрошували відомих художників, слід відзначити портретованих із родин Потоцьких, Гумецьких та Грохольських. Про безкорисні й жертовні внески свідчать їх великі портрети (деякі з них збереглися дотепер і благополучно реставровані), що, як правило, займали у храмах гідне місце, призначене бенефакторам. Герби та символічні знаки шляхетних духом родин закарбовані у стукових оздобленнях, розписах, різьбленні, у вівтарних композиціях храмів на даний момент в більшості реставровані. Таким чином, можна констатувати, що у XVIII-XIX ст., які стали переломними для українського мистецтва в цілому, реставрація пам'яток архітектури, скульптури, портретного живопису набуває аналітичної заглибленості, провадить до естетичного усвідомлення образу та починає розвиватись як самостійний напрямок у збереженні творів. Особливо це простежується у реставрації портретів, що сприяло

художньому та емоційному збагаченню у царині збереження мистецької спадщини. Розширився діапазон ревіталізації портретного живопису: від парадного до психологічного (інтимного), від погруддя – до портрету на повний зріст, від одноосібного – до подвійного й групового портрету. Реставраційні заходи набували професіоналізму, підкреслювалася інтелігентність портретованих осіб, вишуканий добір засобів та відновлення кольорової гама аналізованих портретів, свідчить, насамперед, про високий рівень духовності, культури, шляхетності, що панували на цих теренах упродовж XVIII-XIX ст. Реставраційна практика в регіоні викристалізувалася поетапно, формуючись відповідно до суспільних соціально-культурних змін, що знайшли відображення у відновлених образах зображуваних осіб. Подальші дослідження у цій галузі будуть пов'язані з пошуками нової інформації про розвиток реставраційної діяльності в регіоні.

Список використаної літератури:

1. Кам'янець-Подільський державний міський архів (далі – КПДМА). Ф. 685. Римсько-католицька духовна консисторія. Оп. 4, спр. № 21, 1823.
2. Осетрова Г.О. Поділля пензлем іноземців. Прапор жовтня, 1989. 9 вересня. С. 4.
3. Пам'ятки культури польської спільноти в Україні: проблеми і перспективи збереження: матеріали всеукр. наук.-практ. онлайн конференції з міжнародною участю, м. Кам'янець-Подільський, 27 травня 2021 р. [Редкол.: В. Фенцур (гол. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2021. 138 с.
4. Філіповіч А. Покровитель милосердя. Святий брат Альберт, Адам Хмельовський. Краків: Благ. товариство ім. брата Альберта, 2009. 50 с.

5. Greim M. Portrety Michała Potockiego i Króla Augusta II w Kamieńcu Podolskim (Pamiętka traktatu karłowickiego 1699 r.). Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. Kraków, 1907. T. 5. S. 519-522.
6. Hoppen J. Malarz Jan Prechtl – brat Józef od Św. Teresy. Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki i nauk w Wilnie. Wilno, 1938/39. T. III. S. 150-155.
7. Mańkowski P. Вр. Pamiętniki. Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2002 r. 464 s.
8. Polska Akademia Umiejętności (дали – PAU). FD [nr nieznany]. Greim M. Wacław Żewuski, Hetman Koronny.
9. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Michał Potocki. Starosta Terebowlański.
10. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Adama Czartoryskiego.
11. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Zofii Chodkiewicz z książąt Radziwiłłow.
12. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Marianny Mniszek 3.VII.78.
13. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret-popiersie Juzefa Kossakowskiego, biskupa Infladzkiego.
14. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Jana III.
15. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Teodor Potocki. Wojewoda Bełzki.
16. Prusiewicz A. Kamieniec-Podolski. Szkic historyczny. Wilno, 1915. 106 s.
17. Rolle J. (Dr. Antoni J.) Zameczki podolskie na kresach multańskich. Warszawa, 1880. T. 2. 290 s.
18. Wołyński (M. J. Giżycki). Wykaz klasztorów Dominikańskich prowincji Ruskiej. Kraków, 1923. T. 2. 278 s.

Natalia O. URSU,
DSc in Arts, Professor,
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine,
e-mail: ursu@kpnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-2660-2144

RESTORATION PROCESSES IN THE ART LIFE OF KAMYANETS REGION 18th -19th CENTURIES

Abstract. The article is devoted to the consideration of some restoration processes that took place in the life of monuments of architecture, sculpture, and painting, as the source of the cultural life of Kamyanets region of the 18-19 centuries and aims to highlight the restoration component of certain objects in a historical and cultural context. The relevance of the topic raised in the article demonstrates that for the first time the restoration component of the artistic heritage of Kamyanechchyna of the 18th-19th centuries considered as an informational source of cultural and artistic life of the region. The article examines specific examples of revitalization processes in the artistic life of the region to draw the attention of scientists to more in-depth studies of this phenomenon. The pictorial compositions selected for analysis are highlighted as a significant informational component of the process of formation of culture and art of the region.

Based on funds and archives, the names of prominent benefactors who offered significant funds for the restoration of works of art on the lands of the region are presented. The names of the authors of architectural monuments, monumental paintings, works of easel painting are given. Prominent cultural figures of Western European art, architects, painters, and their works that reflected the situation in the art and culture of the

region are mentioned. Archival sources containing information about finds and restoration measures for works of art are analyzed. Active international connections of representatives of the intelligentsia of the region are noted, which influenced the development of pan-European trends in the cultural and artistic environment of Kamyanechchyna. Some restored objects of architecture, as well as paintings with images of prominent representatives of the intelligentsia in these areas, were analyzed. Special attention is focused on examples of portraits and their restoration, which acquires analytical depth, leads to aesthetic awareness of the image, and begins to develop as an independent direction in the preservation of works.

Key words: restoration, sacred architecture, art, creative heritage, Kamyanechchyna (Kamyanets region), portrait, painting.

References:

1. Kamyanets'-Podilskyy derzhavnyy miskyy arkhiv (dali – KPDMA). F. 685. Ryms'ko-katolyts'ka dukhovna konsystoriya. (1823) [Kamianets-Podilskiy State City Archive (hereinafter – KPDMA). F. 685. Roman Catholic spiritual consistory.] Op. 4, reference No. 21 [in Ukrainian].
2. Osetrova, G. (1989) Podillya penzlem inozemtsiv. [The brush of foreigners] Flag October 1989. September 9, 4 [in Ukrainian].
3. Pamyatky kultury polskoyi spilnoty v Ukrayiny: problemy i perspektyvy zberezhennya: materialy vseukr. nauk.-prakt. onlayn konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu, m. Kam"yanets'-Podil's'kyy (2021) [Monuments of the culture of the Polish community in Ukraine: problems and prospects of preservation: materials of the All-Ukraine science and practice online conference with international participation, Kamyanets-Podilskiy,] May 27, 2021 / [edited by: V.V. Fentsur (chief

editor) and others]. Kamianets-Podilskyi: Ruta Printing House LLC [in Ukrainian].

4. Filipovich, A. (2009). Pokrovytel myloserdya. Svyatyy brat Albert, Adam Khmyelovsky. [Patron of mercy. Saint Brother Albert, Adam Khmielovsky]. Krakow: Blag. Society named after brother Albert [in Ukrainian].

5. Greim, M. (1907). Portrety Michała Potockiego i Króla Augusta II w Kamieńcu Podolskim (Pamiętka traktatu karłowickiego 1699 r.) [Portraits of Michał Potocki and King Augustus II in Kamyanets Podolski (Souvenir of the Karłowice Treaty of 1699)]. Numismatic and archaeological news. Kraków, 5, 519-522 [in Polish].

6. Hoppen, J. (1938/39). Malarz Jan Prechtel – brat Józef od Św. Teresy. Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki i nauk w Wilnie [Painter Jan Prechtel – Brother Józef of St. Teresa. Works and Reporting Materials of the Section of the History of Art and Sciences in Vilnius.] Vilnius, III, 150-155 [in Polish].

7. Mańkowski, P. (2002). Bp. Pamiętniki [Bishop Memoirs.] Warsaw: Wydawnictwo DIG [in Polish].

8. Polska Akademia Umiejętności (dali – PAU). FD [nr nieznany]. Greim M. Waclaw Żewuski, Hetman Koronny. [Polish Academy of Arts and Sciences (PAU). FD [number unknown]. Greim M. Waclaw Żewuski, Hetman of the Crown.] [in Polish].

9. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Michał Potocki. Starosta Terebowlański. [PAU – FD [number unknown]. Greim M. Michael Potocki. Village elder of Terebowlany [in Polish].

10. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Adama Czartoryskiego [PAU – FD [number unknown]. Greim M. Portrait of Adam Czartoryski] [in Polish].

11. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Zofii Chodkiewicz z książąt Radziwiłłow. [PAU – FD [number

unknown]. Greim M. Portrait of Sofia Chodkiewicz from the Radziwill family [in Polish].

12. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Marianny Mniszek 3.VII.78. [PAU – FD [number unknown]. Greim M. Portrait of Marianna Mniszek 3, VII, 78] [in Polish].

13. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret-popiersie Juzefa Kossakowskiego, biskupa Infladzkiego. [PAU – FD [number unknown]. Greim M. Portrait-bust of Juzef Kossakowski, bishop of Infladz] [in Polish].

14. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Portret Jana III. [PAU – FD [number unknown]. Greim M. Portrait of Jan III] [in Polish].

15. PAU – FD [nr nieznany]. Greim M. Teodor Potocki. Wojewoda Bełzki. [PAU – FD [no. unknown]. Greim M. Teodor Potocki. Voivode of Belzka] [in Polish].

16. Prusiewicz, A. (1915). Kamieniec-Podolski. Szkic historyczny [Kamieniec-Podolski. Historical sketch.] Vilnius, 106 [in Polish].

17. Rolle, J. (Dr. Antoni J.) (1880). Zameczki podolskie na kresach multańskich. [Zameczki podolskie na kresach multańskich.] Warszawa, 2, 290 [in Polish].

18. Wołyniak, (M. J. Giżycki) (1923). Wykaz klasztorów Dominikańskich prowincji Ruskiej [List of Dominican monasteries in the Russian province]. Kraków, 2, 278 [in Polish].